

Waldemar Bocheński
Prezes Stowarzyszenia Weteranów
Polskich Formacji Granicznych
w Warszawie

HISTORIA JEDNEJ FOTOGRAFII Z OFLAGU

Mój zbiór artefaktów związanych z formacjami granicznymi II Rzeczypospolitej i Legionami, liczący obecnie kilka tysięcy jednostek, powstawał przez blisko pół wieku, przy czym różne były źródła pochodzenia poszczególnych jednostek. Były nabywane na aukcjach internetowych, w antykwariatach, na giełdach staroci i od osób fizycznych, pochodzą także z wymian kolekcjonerskich.

Zbiór nie jest jeszcze w pełni skatalogowany. Składa się z kilku grup tematycznych, w tym fotografii i dokumentów (podań o przyjęcie do służby w SC¹ i SG², zaświadczeń, rozkazów personalnych i organizacyjnych KSG³, legitymacji służbowych i zaświadczeń, legitymacji i dyplomów nadań odznaczeń i odznak, prac kursantów i dyplomów ukończenia PUK⁴, i granicznych biegów sztafetowych, świadectw ukończenia kursów, szkoleń wojskowych i zawodowych, ostemplowanych dokumentów rozliczeniowych podróży służbowych, korespondencji listowej, itp.), czasopism, jednodniówek, instrukcji, poradników zawodowych, książek, przedmiotów wyposażenia służbowego (latarek, aparatów fotograficznych, kompasów, przedmiotów kancelaryjnych, itp.) i użytku osobistego (spinek, papierosnic i zegarków), białej broni (bagnety, szable, żabki, temblaki), elementów umundurowania (pasy, hełmy, czapki, kurtka mundurowa, guziki) i falerystyki (odznaczenia państwowe, medale sportowe, odznaki, oznaki służbowe, orły, ryngrafy, monety i znaczki lokalne).

Wiodącą część tego zbioru stanowią fotografie i dokumenty, włączając w to korespondencję z drugo wojennych jenieckich obozów niemieckich (stalagi⁵, oflagi⁶)⁷ i „internatów” sowieckich (Kozielsk, Starobielsk, Ostaszków). Ciekawostką jest pieniądz obozowy i zorganizowane przez jeńców, za zgodą niemieckich władz obozowych, poczty

¹ Straż Celna 1921 – 1928.

² Straż Graniczna 1928 – 1939.

³ Komendy Straży Granicznej.

⁴ Patrz: Bocheński Waldemar „Znaczenie Powszechnego Uniwersytetu Korespondencyjnego w podnoszeniu wykształcenia ogólnego szeregowych Straży Granicznej”, Biuletyn Centralnego Ośrodka Szkolenia Straży Granicznej nr 1-2/2013, Koszalin 2013, s. 11 – 26.

⁵ Stalag – niemiecki skrót od Stammlager für kriegsgefangene Mannschaften und Unteroffiziere.

⁶ Oflag – niemiecki skrót od Offizierslager für kriegsgefangene Offiziere.

obozowe ze znaczkami i pocztówkami, funkcjonujące w części obozów niemieckich, bowiem w obozach sowieckich zakazane były nawet grypsy.

W trakcie kampanii polskiej w 1939 roku do niewoli niemieckiej dostało się około 400. tysięcy polskich żołnierzy, w tym około 19. tysięcy oficerów, reprezentujących Wojsko Polskie, Marynarkę Wojenną, Obronę Narodową, Korpus Ochrony Pogranicza, Straż Graniczną i Policję Państwową. Łącznie w trakcie trwania II wojny światowej Niemcy wzięli do niewoli około 18. mln jeńców, dla rozmieszczenia których zorganizowali blisko 12. tysięcy obozów i więzień, podlegających okręgom wojskowym (Wehrkreis), rozlokowanych na terenach III Rzeszy i krajów podbitych.

Ryc. 1. Fotografia oficerów Straży Granicznej w niewoli niemieckiej ze zbioru W. Bocheńskiego.

O ile dokumenty osobiste i korespondencja są stosunkowo proste do opracowania i katalogowania, bo są opisane, przypisane do konkretnych miejsc i z reguły datowane, o tyle gorzej przedstawia się sytuacja zdjęć. Jakkolwiek są sformatowane, to większość nie posiada żadnych opisów na odwrocie, a jedynie ślady wyrwania z albumu. Część ma na odwrocie opisy ołówkiem i stempel fotografa wykonującego oryginał lub odbitkę, z nazwą atelier i miejscowością. Są zdjęcia z opisami wykonanymi atramentem „w epoce”, czyli plus – minus nieodległymi od daty wykonania fotografii, są także zdjęcia „darowane” na pamiątkę, których opisy powstały później. Ale są zdjęcia z opisami wykonanymi po latach, długopisami, wyraźnie już drżącą ręką, z przekreśleniami, i z datami, które już na pierwszy widok nie pasują do czasu powstania.

Przeglądając materiał ilustracyjny dla przygotowywanego artykułu do wystąpienia na trzeciej⁸ konferencji naukowej w Górze Kalwarii w 2023 roku, organizowanej przez SWPFG we współpracy z Ośrodkiem Kultury Góry Kalwarii, Instytutem Pamięci Narodowej Delegaturą w Opolu i Komendą Główną Straży Granicznej, poświęconej losom żołnierzy polskich formacji granicznych w II wojnie światowej, zwróciłem uwagę na interesującą fotografię, którą nabyłem na portalu aukcyjnym w 2008 roku.

Ryc. 1. Opisy znajdujące się na odwrocie fotografii.

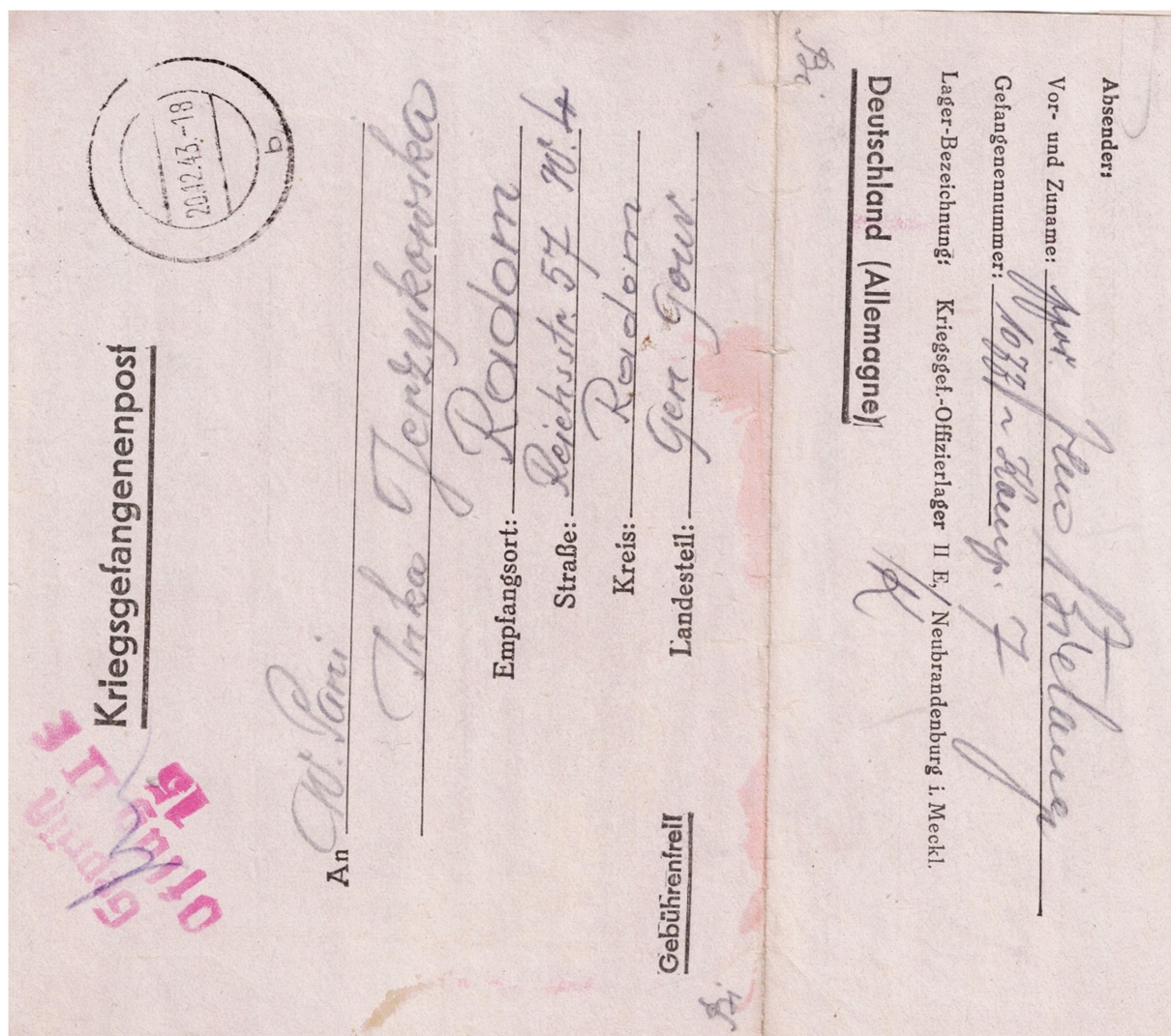
Jest to lekko pożółkła fotografia czarno-biała formatu 8,5cm x 13,5cm z półcentymetrowym passe-partout i ozdobnym ząbkowaniem na obwodzie, wykonana w warunkach obozowego „studia” fotograficznego na papierze fotograficznym z liniaturą (ozn. Voig-kanc...)

Na fotografii przedstawiono w planie amerykańskim⁹ siedmiu oficerów w mundurach polowych WP wz. 36. Czterej podporucznicy (ppor.) stoją w drugim rzędzie, trzech siedzi, wśród nich dwóch ppor., w środku porucznik (por.). Wśród stojących pierwszy od lewej w furażerze z orłem „furażerkowym”, pozostali w rogatywkach polowych z orłami wz. 19. Na lewej kieszeni kurtki mundurowej drugiego od lewej widoczna jest Odznaka Pamiątkowa Straży Granicznej. Podobnie siedzący: pierwszy od lewej w furażerze (bez orła), pozostali dwaj w rogatywkach polowych, w tym pierwszy od prawej z orłem wz. 19. Obaj oficerowie

⁸ SWPFG organizuje cyklicznie od 2021 roku w Górze Kalwarii, na terenie dawnych koszar, w których w latach 1924 – 1933 mieściły się kolejno Centralna Szkoła Straży Celnej i Centralna Szkoła Straży Granicznej. W 2021 roku SWPFG upamiętniło kuźnię przedwojennych kadr służby granicznej

⁹ Plan amerykański (z ang. american shot) rodzaj kadru polegający na pokazaniu postaci ludzkiej od nieco nad kolanami do powyżej głowy.

w furażerkach mają w obu narożnikach wewnętrznych kołnierzy kurtek mundurowych oznaki w formie kotwiczek.

Ryc. 3. List Jana Bielanga z Oflagu II E wysłany 20.12.1943 r. do Inki Jerzykowskiej, córki Ireny Jerzykowskiej¹⁰ z d. Bielang (ze zbioru autora).

Na odwrocie fotografii znajdują się dwa istotne opisy wykonane ołówkiem i długopisem, zatem w różnych „epokach” oraz dwie oryginalne pieczętki obozowe:

- opis pierwotny (?) wykonany ołówkiem w polu adresata: „Jędrzyzek Ryszard¹¹ / Nr. 855/IXB / Oflag II C / Baracke 18b”,
- opis wykonany ołówkiem przekreślono po latach na krzyż (X) niebieskim długopisem, którym dodano nowy opis: „Oficerowie Str. Granicznej / ppor. Skoczyła Stanisław, por.

¹⁰ Irena Jerzykowska z d. Bielang 5.07.1939 r. została przyjęta do pracy na stanowisku pomocy kancelaryjnej, w XI grupie uposażenia funkcjonariuszy państwowych w charakterze pracowników umysłowych, w Pomorskim Okręgu Straży granicznej w Bydgoszczy z przydziałem do Komendy Obwodu SG Gdynia – kwerenda KG-OI-ASG-I-SOZ.0135.122.2020 z 30.10.2020 r.

¹¹ Wg „Listy jeńców Oflagu II C Woldenberg” dołączonej do pracy zbiorowej Stowarzyszenia Woldenbergczyków „Oflag II c Woldenberg – to brzmi jak tajemnica”, wyd. II, Falenty 2021: „poz. 1849-Ltn -855/IXb”.

Bielang¹² Jan Kolega, pkm. Kurnik, ppor. Kruns [? – nieczytelne] Jan ppor. / asp. Jędrzycek Jerzy, asp. Wawryków [? – nieczytelne] Bronisław, asp. Strzała Bolesław”,

- opis uzupełniają pieczętki obozowe: fioletowa w ramce: „Oflag II C / 20 / Geprüft” [Woldenberg (Dobiegiew)] z parafką, czerwona „Geprüft / Oflag II E / 19” [Neubrandenburg], także z parafką.

Poprzedni właściciel fotografii wykonał na odwrocie fotografii nieistotne dla sprawy dopiski ołówkiem „Woldenberg” i „100 000”.

Ryc. 4. Widok ogólny obozu szkoleniowego Hitlerjugend w Woldenbergu, stan z 1938 r. (pocztówka ze zbioru autora).

Idąc tropem opisu fotografii wykonanego długopisem, niewykluczone, że ręką Ryszarda Jędrzycka, jeńca Woldenberga, można byłoby przyjąć, że podane przez niego cztery nazwiska odnoszą się do oficerów stojących, zaś trzy – do siedzących. Jeżeli zaś nazwiska osób podane są od lewej do prawej, co jest zgodne z kulturą zachodnią, oznaczałoby, że wśród stojących drugi od lewej (ten z odznaką) to ppor. (pkm. SG) Jan Bielang, który w 1943 r. przebywał w Oflagu II E Neubrandenburg, a w 1944 r. został przeniesiony do Oflagu II D Gross Born (Borne Sulinowo). Wyjaśniałoby to miejsce wykonania fotografii podczas pobytu J. Bielanga i grupy oficerów Straży Granicznej w Oflagu II E w Neubrandenburgu (pieczętka) i przekazanie odbitki koledze – Ryszardowi Jędrzyckowi do Oflagu II C Woldenberg.

To oczywiście tylko jedna z wielu hipotez autora, które dla potwierdzenia wymagają jeszcze przeprowadzenia setek kwerend w archiwach i muzeach polskich i niemieckich, i przeprowadzenia tysięcy analiz porównawczych dokumentów.

¹² W ASG w Szczecinie brak informacji n/t służby Jana Bielanga w Straży Granicznej.

A skoro mowa o oficerach Straży Granicznej, jeńcach Oflagu II C, to warto wspomnieć, że w obozie przebywała także grupa oficerów Korpusu Ochrony Pogranicza. Ich pobyt został upamiętniony stemplem okolicznościowym poczty obozowej z rysunkiem Odznaki Pamiątkowej KOP. Ale to już odrębna historia.

Ryc. 5. Seria znaczków przedstawiających zabytki Kresów Wschodnich ze stemplem okolicznościowym ze zbiorów autora.

Jeżeli ktoś z czytelników posiada wiedzę, która pozwoliłaby na wyjaśnienie historii przywołanej fotografii, zapraszam do dyskusji.

Oflag II C Woldenberg był nie tylko miejscem pobytu jeńców. To zjawisko socjologiczne o niespotykanym w świecie zakresie i znaczeniu kulturowym, naukowym i sportowym, które pozwoliło nie tylko przetrwać, ale także rozwijać się intelektualnie tysiącom ludzi.

Nic zatem niezwykłego w określeniu Woldenberczyków: „Oflag II C – to brzmi jak tajemnica”. Szkoda tylko, że po oswobodzeniu jeńcy nie doczekali się prawdziwie suwerennej Polski, a wielu z nich zmieniło tylko niemieckie odosobnienie na więzienia Urzędu Bezpieczeństwa Publicznego.

Autor składa najserdeczniejsze podziękowania pracownikom Archiwum Straży Granicznej w Szczecinie i Stowarzyszeniu Woldenberczyków za udostępnienie materiałów pomocnych do prześledzenia losów jeńców polskich formacji granicznych.